

Begoña Román: «La Covid-19 posa de relleu que la ciència ha de ser interdisciplinària»

La filòsofa recalca que la situació actual de canvis profunds "constata el contrasentit de triar carrera en funció de les sortides professionals" | "El lligam exagerat entre la universitat i la sortida professional ens fa mal a tots", sosté

Begoña Román constata que en l'àmbit de la Filosofia hi ha poques dones.

Primera entrevista del dossier «Investigadores»

Begoña Román es va llicenciar en Filosofia (Premi de llicenciatura) a la Universitat de Barcelona (UB) el 1988. El 1993 es va doctorar en Filosofia a la mateixa universitat amb una tesi sobre la filosofia pràctica d'Immanuel Kant (Premi de doctorat). Les seves principals línies d'investigació són la bioètica, l'ètica kantiana, l'ètica aplicada en entorns professionals i

organitzatius i l'ètica aplicada a la intervenció social. És membre del grup de recerca "Aporia: Filosofia contemporània, Ètica i Política". Recentment ha realitzat una investigació sobre "Criteris Ètics a la Planificació Urbanística".

És presidenta del Comitè d'Ètica de Serveis Socials de Catalunya, vocal del Comitè de Bioètica de Catalunya, del Comitè per la Integritat de la recerca a Catalunya i del Comitè d'Ètica Assistencial de l'Hospital Clínic de Barcelona. Des del 1996 fins el 2007 va dirigir la Càtedra d'Ètica "Ethos Ramon Llull" a la Universitat Ramon Llull (URL) on també va ser professora fins l'any 2007.

Actualment és professora a la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona (UB), on imparteix diverses assignatures d'Ètica. També col·labora en diferents màsters i postgraus incorporar la dimensió ètica dels diferents estudis.

Llibres destacats:

Román, B. (2016). *Ètica de los servicios sociales*. Barcelona, Herder Editorial. ISBN: 9788425437878.

Esteban, F.; Román, B. (2106). *¿Quo vadis, Universidad?*. Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya. ISBN: 9788491163909

Articles destacats:

Román, B (2020). Más allá de los comités. Por una cultura bioética. *Folia humanística*, 2; 1-17.

Román, B (2016). "La ética del discurso en la bioética", a Ferrer, J.J.; Lecaros J.A.; Molins, R.: *Bioética: el pluralismo en la fundamentación*. Universidad Pontificia de Comillas, Madrid Comillas, Madrid.

Royo-Bordonada, M. Á.; Román-Maestre, B. (2015). Towards public health ethics. *Public health reviews*, 36(1), 3.

Ramos Pozón, S.; Román Maestre, B. (2014). Las voluntades anticipadas en pacientes con esquizofrenia: un instrumento para potenciar la autonomía. *Revista de la Asociación Española de Neuropsiquiatría*, 34(121), 21-35.

Román Maestre, B. (2013). Para la humanización de la atención sanitaria: los cuidados paliativos como modelo. *Medicina paliativa*, 20(1), 19-25.

Román Maestre, B. i Lecaros, J. A. (2008). El respecte a la vida: el biocentrisme en ètica mediambiental. *Bioètica & debat: tribuna oberta de l'Institut Borja de Bioètica*, 14(52), 18-21.

Entrevista:

Comencem per la seva trajectòria acadèmica. És de Petrer (Alacant), com arriba a Barcelona, com comença a estudiar Filosofia?

De jove sempre m'havia interessat molt tota la reflexió sobre l'origen del bé i del mal, per quina raó això està bé o malament. Quan Franco mor jo tenia 10 anys i ja vaig començar a viure contradiccions morals a l'escola de monges on anava per culpa d'un capellà sindicalista que ens donava missatges contraris al de les monges. També vaig anar percebent les barreres que patia la meua generació en el si de la família respecte de qui eren els bons i els dolents. El tema del bé i el mal m'ha interessat des de petita, per això volia ser jutge. Aleshores a la TV feien "12 homes sense pietat".

I llavors va decidir estudiar Dret?

Sí, perquè m'agradaven aquestes reflexions. Però quan vaig arribar a fer COU, em vaig trobar amb

una magnífica professora de Filosofia, Rosa María Rodríguez, que és una destacada filòsofa en l'àmbit del feminisme a València. Em va fascinar. Aleshores vaig decidir estudiar Filosofia. Vaig començar-la a València, però vaig trobar-m'hi amb un primer de carrera on hi havia massa presència de la psicologia i la pedagogia i molt poca assignatura de Filosofia. Tenia amics a Barcelona, vaig esbrinar que la facultat de Barcelona en aquella època era molt lliure i a mi m'interessava clarísimament el tema de les normes i per tant el tema de la Filosofia pràctica: la política, la social, l'ètica... A segon de carrera vaig fer un trasllat de matrícula i vaig venir cap a Barcelona, on vaig acabar-hi la carrera. Ja de seguida vaig tenir una beca de recerca i aleshores vaig tenir una grandíssima sort.

Sort?

En aquell moment van haver-hi dos grans dimensions d'atzar. Jo treia molt bones notes, però actualment també tinc alumnes que en treuen i no hi ha tantes beques com proporcionalment bones notes hi ha. Aquesta, doncs, va ser la primera gran sort, que vaig tenir, una bona beca. Llavors vaig pensar que em dedicaria a fer docència a centres de Secundària i vaig estar uns quants anys fent docència de Filosofia i de Llengua Castellana... i em va agradar molt! No perquè m'agrades la docència amb adolescents, sinó perquè vaig aprendre moltíssima didàctica fent classes de Secundària. Jo em considero que no sóc una mala professora, però si sóc bona és perquè la Secundària em va ajudar molt: vaig estar sis anys explicant Filosofia a gent que no està motivada, que no sap per què està aquí, i això t'obliga a un exercici d'imaginació. Aquesta va ser la primera dimensió d'atzar i de sort.

I la segona?

Quan vaig acabar la tesi doctoral l'any 1993 sobre Immanuel Kant, aleshores vaig decidir anar a Alemanya a millorar l'alemany. Planificant si m'he n'anava uns mesos o un any acadèmic, em van trucar, gràcies al meu director de tesi, per a impartir docència en la que avui dia és la Universitat Ramon Llull (URL). Aleshores es necessitava filòsofs per a donar classes d'Ètica a totes les facultats, i així vaig entrar a fer ètica dels negocis a la Facultat d'Econòmiques de l'IQS. Torna una altra vegada un altre repte: explicar ètica a persones que no són de Filosofia, per tant, no és ètica filosòfica sinó ètica aplicada, que de fet era la meva gran vocació. En aquell moment també hi haig conèixer el pare Francesc Abel, que va fundar l'Institut Borja de Bioètica, que va ser el primer institut de Bioètica a Europa, i també necessitaven filòsofs. Així, començava a haver-hi, per una banda, universitats privades que buscaven professors i que ens permetien compatibilitzar la nostra feina amb classes com les que tenia d'ajudant a la UB i, alhora, entenien la potència de formar en ètica en totes les seves titulacions. I llavors em van encarregar de dirigir la Càtedra d'Ètica, que dinamitzava estudis d'ètica aplicada al món professional. I allà va començar el que és avui dia la meva especialitat, l'ètica aplicada a sectors professionals i organitzatius. I això m'he dedicat pràcticament els darrers vint anys.

Quan vostè estudiava Filosofia, les dones que feien aquests estudis eren una minoria.

Encara ho continuem sent! Hi ha com una mena de desconeixement perquè creuen que la Filosofia és com les Filologies, és a dir, que la majoria són dones. En el cas del meu alumnat encara no és 50% nois i 50% noies, en absolut, el meu alumnat és majoritàriament masculí, i en l'àmbit dels professors, a la facultat en som uns 82 i les dones continuem sent franca minoria. En l'àmbit de la Filosofia hi ha poques dones, i la majoria estem dedicades a la Filosofia pràctica i m'agrada pensar que no ho hem fet malament perquè som noms més o menys coneguts, com per exemple, les professores Adela Cortina, Victoria Camps, Amelia Valcárcel? Les dones som poques en Filosofia però sí que ens em significat una miqueta fora de la Facultat.

En l'àmbit de la Filosofia hi ha poques dones, i la majoria estem dedicades a la Filosofia pràctica

Us heu preguntat per què passa això?

Sí, jo m'ho he preguntat i amb les col·legues com la Victòria Camps, la doctora Cortina, la doctora Mauri i amb algunes col·legues més joves com la Núria Sara Miras, si que ens ho hem preguntat. Hi ha claríssimament una necessitat de responsabilitat social molt clara, i de recollir "la diferent veu" (de la Carol Gilligan). Hi ha un veritable interès de que la Filosofia torni als contextos existencials i ajudi a millorar la vida quotidiana. De totes les branques de la Filosofia, segurament la que més s'apropa això és la Filosofia Moral i Política, i per això ens interessa més.

Com és que en general hi ha més homes que facin la carrera de Filosofia?

Sí que és veritat que en els nostres alumnes hi ha més homes que dones, deu haver-hi una relació de 65%-35%. Estem en un context en què a les noies se les exigeix ser independents, i aquesta és una lectura crítica fins i tot amb el feminisme. Les hem incentivat tant que agafen Enginyeria, Informàtica, Medicina, Dret, Ciències de la Salut..., tenen tanta pressió en què aviat siguin independents, que el fan és buscar una carrera amb què es puguin garantir el més aviat possible la independència. I potser per això no trien Filosofia. En general, de fet, crec que la visió que es té de la Filosofia encara a Secundària no ens ajuda a què les dones ens triïn, o fins i tot que en general els alumnes ens triïn. De fet, encara la visió que es dona de per què cal triar uns estudis o uns altres, al meu parer està mal enfocat, massa mirant a la sortida professional. Els que ens dediquem a les Ciències Socials i Humanes hi som perquè ens agrada "saber", a tots ens agrada saber els mecanismes socials, com funciona la política, com funciona l'ordenament jurídic? Per tant, hi ha un desig de saber, i després ve que et puguis guanyar la vida amb això. El lligam exagerat entre la universitat i la sortida professional ens fa mal a tots.

Pensem.cat és un projecte de la Fundació Congrés de Cultura Catalana.

Si creus que l'existència d'aquest espai de difusió de la recerca universitària i el coneixement acadèmic és útil i vols contribuir a fer-lo sostenible...

...associa't a la Fundació!

És un mica la tesi del seu llibre *¿Quo vadis, Universidad?*.

Sí, amb l'amic Francisco Esteban. Efectivament nosaltres defensem la universitat com uns anys privilegiats en què l'estudiant ha de dedicar-se al goig d'aprendre. I dic goig perquè discrepo amb alguns ritmes universitaris, m'agrada pensar que som exigents a la meva facultat però no al nivell d'angoixar a la gent. Hi ha alguns ritmes que no són bons ni per a la salut, ni per les persones ni tampoc per les comunitats, que és aquesta dèria de lliurament i lliurament constant de tasques i avaluacions contínues.

El canvi d'assignatures quadrimestrals creu que ha anat malament?

En aquest aspecte no em preocupa tant que cada cert temps canviem d'assignatura com que no tinguin temps de repòs. No m'agrada ser autoreferent, però el cinquè -que ja no existeix i per tant ara el Grau està més concentrat i això tampoc no hi ajuda- de Filosofia me'l vaig passar llegint Dostoievski, perquè em vaig empènyer a fer una reflexió sobre la relació entre la lletjor i el mal. Vaig llegir obres com *Els Germans Karamàzov* i *Crim i càstig* i en els grans escriptors russos vaig trobar filòsofs. Avui en dia, la magnífica millora de les tecnologies ens permet, a cops de *click*, accedir a molta informació... però n'hi ha tanta que ens mantenim en un oceà de saviesa amb un dit de profunditat. I la Filosofia és el contrari a això! Per tant, no ajuda aquest excessiu lligam de la tria de les carreres professionals amb les feines, i que la Filosofia no es contempli com a una molt bona formació de base. Tampoc no ens ajuda que alguns orientadors a la Secundària no incentivin a agafar Filosofia.

Els meus amics enginyers de telecomunicacions han passat per l'atur, i jo no! Per tant, les expectatives en el mercat laboral en temps de Coronavirus encara són més estúpides

Quin missatge s'hauria de transmetre, perquè els estudiants de batxillerat s'animessin a escollir Filosofia?

Aquests professors haurien de dir de la Filosofia que és una carrera on s'endreça molt el cap. Als pares preocupats perquè els seus fills volen fer Filosofia, sempre els ho dic, no crec que es pugui dir això de totes les carreres. En el supòsit que jo acceptés que hem de veure la tria de la carrera a partir de les sortides professionals, sempre explico l'anècdota de què tots els meus amics eren enginyers de telecomunicacions, jo gràcies a Déu no he estat mai a l'atur i els meus amics enginyers de telecomunicacions sí. I jo ja estudiava sabent que no en sortiria, de l'atur! Per tant, no són sensates les expectatives sobre el mercat laboral, i més en temps de Coronavirus: planificar que faig tal o qual carrera en quatre anys i de seguida em poso a treballar o faig unes oposicions. A més, tampoc no ajuda creure que la Facultat de Filosofia només té sortides cap a docència: els nostre alumnat té una ràtio alta d'empleabilitat en les més variades professions i dedicacions.

Tornant a la qüestió de les dones i la Filosofia, hi ha una manca de referents històrics femenins? Ha canviat recentment?

He notat molt de canvi, sí. Per exemple, jo no vaig estudiar mai cap dona filòsofa, se citava a Simone de Beauvoir i a Hannah Arendt, però se les citava, no eren objecte d'estudi. Això ha canviat: els nostres alumnes tenen molts professors i professores que introdueixen dones, també des de la coordinació acadèmica som conscients de visibilitzar-les, i hi ha la consciència d'abanderar una Filosofia que faci una mica de justícia a la injustícia històricament comesa. Estem introduint a totes les assignatures com visibilitzar el pensament de les dones, des de la Filosofia de la Ciència fins a l'ètica i evidentment la Metafísica. I també hi ha una feina de recuperar els pensament de les filòsofes per part del grup que ha liderat durant molts anys magníficament la Josefina Birulés i la Rosa Rius. Segonament és molt important tenir referents de filòsofes vives, jo a vegades dic: "Filòsofes, dones i vives", perquè llegim sempre a morts i embalsamats, com Plató i Aristòtil, i homes. Ara, s'introdueixen figures com la Seyla Benhabib, Judith Butler, llegim a Marina Garcés, evidentment Victòria Camps o Celia Amorós... Conscient i inconscientment hem volgut visibilitzar que la Filosofia també té veu de dona i de més enllà del gènere, i per tant jo diria que en cinc- deu anys el canvi ha estat magnífic en aquest sentit.

Cinc-deu anys?

Sí, jo crec que en aquest període ens hem posat les piles com a facultat. I també hem pres consciència que hem d'estar presents fora de l'aula: aquesta decisió de la Marina, la Victòria i jo mateixa que la nostra veu estigui també present a les xarxes, en el món de l'activisme, en el món professional... Que tot plegat es visualitzi. Per tant, no és si t'agrada o no sortir a la televisió, a vegades cal fer una miqueta de també activisme polític per la causa de la Filosofia.

Aquests dies de Coronavirus m'he queixat sovint de la manca d'interdisciplinarietat: necessitem sociòlegs, politòlegs i filòsofs, perquè l'impacte és en salut, però la

salut és psicobiosocial

Quant a la seva recerca i la seva vocació per l'Ètica. Quines aportacions creu que són rellevants en aquest sentit de l'ètica a la societat?

Crec que s'ha fet molta bona feina en un àmbit que és l'aplicació i la interdisciplinarietat; és a dir, l'aplicació de la Filosofia no només passava per fer-nos més clars i més pedagògics, es tractava també de pensar amb altres. Jo crec que els filòsofs sempre han pensat en el seu present. Per tant, crec que avui en dia hi ha una clara consciència en l'ètica de que no ho podíem fer sols els filòsofs, les problemàtiques són interdisciplinàries i hem de pensar amb els altres professionals. I així vam començar amb l'ètica aplicada, per tant, amb la bioètica, l'ètica dels negocis, l'ètica dels mitjans de comunicació, l'ètica dels serveis socials? Però és que també la cosa bona és que la pròpia Filosofia al segle XXI assumeix un gir pràctic aplicat. Crec que l'ètica si que a portat aquesta dimensió del que anomeno "Responsabilitat social de la Filosofia" i que la va liderar l'ètica, però que ara ja no és l'ètica qui ho lidera sinó que són els propis professors i estudiosos que han entès que tenim una responsabilitat social en la Filosofia. De fet, la pròpia Universitat està canviant, instituint això que s'anomena 'Transferència del coneixement' i és magnífic. Aquests dies de Coronavirus m'he queixat de la manca d'interdisciplinarietat, que els matemàtics sols poden resoldre tal i els biòlegs sols poden resoldre tal? Em sembla que no, fins i tot que també necessitem sociòlegs, politòlegs i filòsofs, etc., perquè l'impacte és en salut, però la salut és psicobiosocial i els factors socials determinants són molt més importants que el sistema de salut. Avui en dia el model de ciència ja no pot quedar tancat en humanes, socials, enginyeries... totes es necessitem bastant més per la complexitat de les dimensions que tota problemàtica comporta, a part de les responsabilitats pels impactes. Jo crec que la Filosofia en general i les dones d'Ètica en particular hem abanderat aquesta responsabilitat d'aplicar-nos a donar a la societat el que la societat, si som professores a la universitat pública, ens està donant, i això el concepte de 'Transferència del coneixement' crec que ho posa de relleu.

Román constata que les institucions vigents són 'obsoletes'.

En algunes entrevistes que t'han fet parles de l'ètica de l'individu. Com lliga aquesta ètica amb la idea de compromís, pensant en una societat tan diversa com l'actual en què no hi ha un comú denominador clar, com explica Byung-Chul Han?

Faré tres tesis sobre aquesta pregunta. Primera tesi, és una tesi dels comunitaristes nord-americans entre altres com Sandel, Walzer o MacIntyre, que diuen que nosaltres hem heretat un vocabulari moral i cal resignificar-lo en el present, o fins i tot recrear-lo. Per tant, crec que paraules com "compromís" o la ja abandonada "paraula d'honor" o "fraternitat" o "solidaritat" o "reconeixement", són categories que no sempre estaven presents en el món de la Filosofia. Pel que fa a la paraula "compromís", el problema és que n'hem agafat el significat anglès. "Compromise" significa cedir, això vol dir que com a màxim les persones es comprometen a una tolerància passiva. L'acceleració en què vivim fa que tinguem molt poc temps per al pensament profund. Anem amb emoticones, *hashtags* o 140 caràcters. Hi ha un empobriment lingüístic que fa que ho haguem de traduir tot a un idioma que no és el nostre, el de les arrels.

La segona tesi és que la llengua materna no és provincianisme. A vegades, quan hem volgut defensar les comunitats i les arrels, s'ha lligat massa a un pensament metafísic o religiós o espiritual, com és el cas d'Edith Stein o de Simone Weil, molt lligades a la tradició de comunitats petites i tancades. Però la idea és pensar les categories més idònies per al present. En aquest sentit, té raó Byung-Chul Han, i també la Marina Subirats quan parla d'aquestes noves classes socials dels cosmopolitismes tècnics, de gent que vol viure a tot arreu, però que no s'impliquen enlloc perquè no són d'enlloc ni de ningú. Aquesta idea de "nowhere", de viure en un aeroport, com a la pel·lícula *Up in the air* és una vida descompromesa, desarrelada: i sense lligams, *ligatio* no hi ha *obligatio*

La tercera tesi és que cadascú ha d'aprendre des de l'herència, des de les arrels, per després discutir-ho. Però si t'ho carregues tot d'entrada, perds els aprenentatges de la història, encara que siguin contradictoris. Les arrels són condicions de possibilitat. I això vol dir, com Martha Nussbaum defensa, que no podem renunciar a conceptes universals que s'han convertit en normes de l'espècie, com ara el de "dignitat". Així doncs, per una banda, tenim les arrels (la cura) i per l'altra la pretensió d'universalitat kantiana. Com deia Hannah Arendt, hem de ser capaços de viure amb una mentalitat oberta i en un àmbit moralment plural sense que això signifiqui que tot valgui i tot valgui el mateix, sinó que hi ha un mínim de condicions de la vida sobre la terra per a tots. Crec que aquestes idees són les idees humanistes de tota la vida, però resignificades i rebatejades a l'alçada del Segle XXI.

Anem a l'actualitat. Actualment estem afrontant una pandèmia que té conseqüències molt importants quant a la regulació dels drets i la llibertat. Com valoren les mesures que s'han pres?

Crec que ens ha agafat una miqueta a tots ni pensats ni organitzats, i ens hem adonat que aquest corporativisme i compartimentalisme no ajuden a resoldre els problemes. No tenia sentit que cap persona gran pogués sortir a passejar en pobles petits, per exemple, i després hem tingut diversos problemes associats a aquest tancament i solituds. És molt important aprendre de les lliçons. Tenim institucions obsoletes, ja fa molt de temps que ho crec i s'està posant de relleu, polititzar-ho tot no hi ajuda, ni molt menys *juridificar-ho* tot. Però també s'ha posat de relleu que el segle XXI no pot existir sense la ciència, però aquesta ciència ha de ser interdisciplinària, aquesta ciència ha de tenir un activisme polític i ciutadà, i els polítics han d'estar a l'alçada de la confiança en les institucions que regenten. I no ho poden fer sense un ciutadà molt més madur de com ells ens han tractat. Per tant, no vull criticar-los més, perquè crec que no van dedicar massa temps en pensar-ho, anaven sobre la marxa. No crec que cap país ho hagi fet modèlicament, tots anaven amb assajos i error, i hem descobert que segurament no hi havia cap altra forma de fer-ho. Però si ve una segona o una tercera onada, crec que la ciència necessita molta més interdisciplinarietat. Reivindico que els biòlegs es posin a discutir amb els matemàtics, i que per tant gestionin més la complexitat en totes les seves dimensions, la pandèmia ens ha d'ajudar a prendre notes sobre els tipus d'institucions noves que hem de crear. I que sense ciència no podem, però haurà de ser una ciència que també sigui una activitat humana que ha de "posar-se les piles" en

transparència, en *open acces*, en integritat científica, etc.

Quan diu que les institucions haurien de canviar, en quin sentit ho haurien de fer?

Estem vivint unes institucions que estan fonamentades en les teories il·lustrades del segle XVIII i XIX, molt lligades a paradigmes inconscients assumits acríticament, com ara el patriarcat, l'adultisme, etc., pensant només en el ciutadà que vota, i molt protocolaritzades, garantistes i jurídiques, però molt poc transparents. Han de canviar les maneres de procedir, ser molt més accessibles, han de canviar perquè el públic al qual es dirigeixen és molt més heterogeni. Són institucions que han funcionat durant un temps, però ara, quan sabem les respostes, ens han canviat les preguntes. En concret, el sistema sanitari públic, ni que estigués igualment dotat que fa uns quants anys, podria sortir-se'n perquè la població ha canviat. No tenim resoltes les cures, el treball, les pensions, com acompanyar les dependències...

Sobre la institució judicial, creu que s'utilitza molt el concepte de 'justícia' inclòs el de 'justícia social', però que en canvi tenim un sistema judicial que està donant molts disgustos, per dir-ho d'alguna manera? El sistema de justícia que tenim és molt penal?

Hem convertit la justícia en penalista. Els propis penalistes ara es dediquen a fer justícia restaurativa, perquè s'han adonat que tot plegat s'ha col·lapsat. Hi ha una hipertrofia d'allò penal, fins i tot el marc de la resolució de conflictes en la vida quotidiana es limita a un 'et denunciaré'. Considero que tenim una societat massa juridificada en general, vivim una manca de confiança en les capacitats personals per resoldre el propis conflictes fruit d'un infantilisme, una delegació excessiva en els professionals en tot. Hem delegat tots els problemes, i llavors ens discapacitem per resoldre la vida. I el summum de l'atròfia és quan creiem que, de tots els professionals, els més adequats són els advocats. I això passa en el món sanitari, en el social i en la política. Hem de repensar quin tipus de justícia, quina noció de justícia volem. I, efectivament, aquelles solucions que deixen ferides profundes, les penals, no són les millors. I aquí al capdavant hi trobem els EUA... i just al darrere Espanya, que va al darrere amb una excessiva penalització de persones que no són cap perill públic. I no només parlo de presos polítics, sinó que també parlo d'un 80% de persones que han robat per millorar la seva condició de vida, per aconseguir drogues, etc.

Sobre els presos polítics, aquest conflicte entre propostes de Catalunya i Espanya, molts actors el plantegen en termes de justícia respecte als drets col·lectius i d'altres en termes de raó i valors universals. L'Ètica hi podria aportar alguna cosa en aquest debat?

L'Ètica està absolutament bolcada en l'argument i el diàleg, i renovar les institucions vol dir que hi hagi diàleg. De manera que cal tornar a recordar que és de bona educació mantenir les formes, i que les formes són importants qüestions de coses. I, sense ser tradicionalista, he de dir que hem perdut moltes formes. Aquest és un tema fonamental no només per al parlamentaris, sinó també per la pròpia ciutadania quan interpel·la i quan vota a determinats partits. També l'Ètica ens pot fer recordar que tot és temporal, que som esser en el temps; que el dogmatisme havia de ser una rêmora del passat i que el seu perill sempre està present. Aquests temps de fonamentalismes i fanatismes que es veuen venir, els que venim de la Filosofia hem d'abanderar-nos, amb la Arendt, dient això de ja ho hem viscut i no ho volem tornar a viure. Estem en una època de grans canvis en què són molts perillosos els líders: no és època d'un líder, és època de pensament conjunt i col·lectiu obert i transparent. L'ètica aquí pot fer una tasca, no tant donar la solució (quelcom molt prepotent) sinó recordar la importància dels procediments, però no els procediments protocolaris-juridificats-garantistes, sinó els de la pròpia reflexió pública sobre la millora d'aquests procediments. Clar que no anima si la Constitució no es pot tocar...

[noticiadiariambautor]93/170[/noticiadiariambautor]